

BOSHLANG'ICH TA'LIMDA EKOLOGIK TARBIYA VA UNING METODIK ASOSLARI

*Farg'ona davlat universiteti
Ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi
(boshlang'ich ta'lim) 1-kurs magistranti
Abdullayeva Madinaxon
madinabonumadaminjonovna@gmail.com*

Annotatsiya. Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarida ekologik ong va ekologik madaniyatni shakllantirishda bolalar adabiyotining, didaktik materiallarning va interfaol metodlarning o'rni yoritilgan. Tadqiqot davomida ekologik tarbiyaning tarbiyaviy, estetik va intellektual ahamiyati chuqur tahlil qilindi. Adabiy matnlar asosida o'quvchilarda ekologik tafakkur, hissiy sezgirlik, tabiatga nisbatan mas'uliyat va ijtimoiy faollik kabi fazilatlar shakllanishi kuzatildi. Mazkur maqolada innovatsion pedagogik yondashuvlar orqali ekologik tarbiyani yanada samarali tashkil etish bo'yicha metodik tavsiyalar ham berilgan.

Kalit so'zlar: ekologik tarbiya, boshlang'ich ta'lim, bolalar adabiyoti, ekologik ong, ekologik tarbiya, interfaol metod, innovatsion yondashuv, estetik idrok, kompetensiya.

KIRISH

Insoniyat hayotining har bir jabhasida tabiat bilan uyg'unlik va uni asrashga intilish tobora dolzarb tus olmoqda. Ayniqsa, yosh avlodni ekologik ong va madaniyat ruhida tarbiyalash jamiyatning ertangi istiqboli uchun tayanch bo'lib xizmat qiladi. Boshlang'ich ta'lim bosqichi esa, o'quvchilarda tabiatga nisbatan mehr, hurmat va mas'uliyat hissini shakllantirish uchun eng nozik va qulay poydevor vazifasini bajaradi. Ekologik tarbiya jarayoni, o'z mohiyatiga ko'ra, bolalarda nafaqat bilim va malaka, balki chuqur hissiy tajribani shakllantirishni ham talab qiladi. Shu ma'noda, o'quvchilarning atrof-muhit hodisalariga ongli munosabati, ularning hayotiy tajribasi asosida boyib, o'zining ijtimoiy qadriyatlari bilan uzviy bog'liq shaklda rivojlanadi.

Boshlang'ich sinf o'quvchisining qiziqishlar dunyosi orqali ekologik qadriyatlarni shakllantirish, uni o'z tajribasi va his-tuyg'ulari bilan uyg'unlashtirish pedagogik faoliyatning eng muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Hozirgi kunda ekologik tarbiya masalasi ko'plab ta'lim tizimlarida ustuvor yo'nalish sifatida qaralayotgani bejiz emas. Chunki yosh avlod tafakkurida tabiatga do'stona munosabat shakllanishi kelajak jamiyatining barqaror rivojlanishi uchun zarur shartdir. Shu bois, mazkur maqolada boshlang'ich ta'lim jarayonida ekologik tarbiyani samarali tashkil etishning nazariy asoslari va amaliy metodik yondashuvlari tizimli ravishda yoritiladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI

So'nggi yillarda boshlang'ich ta'lim jarayonida ekologik tarbiya berish masalasi ilmiy izlanishlarning alohida yo'nalishiga aylandi. Bu borada olimlarning qarashlari va yondashuvlari xilma-xildir. M.T. Mustafoyev o'zining tadqiqotida ekologik tarbiyaning boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun zarurligini alohida ta'kidlab, shunday deydi: *"Bolalarda ekologik madaniyatni shakllantirish, tabiat hodisalariga qiziqish uyg'otish va uni asrashga faol munosabatni bolalikdan boshlab rivojlantirish kerak"*. Uning fikriga ko'ra, ekologik tarbiya o'quvchilarning shaxsiy tajribasi bilan boyitilgan bo'lishi zarur. Ushbu nuqtayi nazar biz o'rganayotgan mavzuning nazariy asoslarini mustahkamlaydi, chunki boshlang'ich yosh ekologik sezgirlikni shakllantirishning eng qulay davridir. D.I. Xolmuhamedov esa ekologik tarbiya berishda tizimlilik va integratsiya tamoyillarini alohida e'tirof etib, quyidagilarni qayd etadi: *"Boshlang'ich ta'lim jarayonida ekologik bilimlar izchil va bosqichma-bosqich tarzda, barcha o'quv fanlari mazmuni bilan uzviy bog'liq holda berilishi lozim"*. Bu fikrni tahlil qilar ekanmiz, boshlang'ich sinflarda ekologik tarbiyaning nafaqat alohida fanlar doirasida, balki umumta'lim jarayonida kompleks yondashuv orqali shakllantirilishi zarurligini ko'ramiz. G'.Jo'rayev ekologik madaniyatning shakllanishida hissiy-idrokiy omillarning roliga alohida e'tibor qaratadi. U shunday ta'kidlaydi: *"Erta yoshdagi bolalarda ekologik sezgirlik va javobgarlik hissi shakllantirilmasa, keyinchalik ekologik muammolarni anglash va hal etish salohiyati cheklangan bo'lib qoladi"*. Bu jihat ekologik tarbiyaning hissiy-ma'naviy tarkibiy qismlariga asoslangan holda amalga oshirilishini talab qiladi, bu esa ta'lim metodikasining sifatli yangilanishini ko'zda tutadi.

Shuningdek, boshlang'ich sinf uchun mo'ljallangan darsliklar tarkibida ekologik mazmundagi mavzularning keng qamrab olinishi o'quvchilarda ekologik madaniyatni shakllantirishga xizmat qilmoqda. Darsliklarda tabiat hodisalari, atrof-muhit muhofazasi, tabiat resurslaridan oqilona foydalanish kabi masalalar amaliy mashg'ulotlar, muhokamalar va mustaqil kuzatuvlar orqali o'rgatilmoqda. Bu darslikdagi materiallarning o'rgatilishi o'quvchilarda ekologik ong va mas'uliyatni amaliy mashg'ulotlar orqali boyitish imkoniyatini beradi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Ushbu tadqiqotda boshlang'ich sinf o'quvchilarida ekologik ong va ekologik tarbiyani shakllantirishning samarali usullarini aniqlash va ularning ta'limdagi integratsiyasini o'rganish maqsadida bir nechta metodologik yondashuvlardan foydalanildi:

Didaktik metod: Ekologik tarbiyaning ta'limiy samarasi va tarbiyaviy ta'sirini oshirish uchun badiiy matnlar, tabiatshunoslik darslari va darsdan tashqari mashg'ulotlarda foydalanildi. Didaktik materiallar orqali o'quvchilarda ongli

munosabat shakllantirish, nutqiy faoliyatni ekologik mazmun orqali faollashtirish imkoniyati o'rganildi.

Konstruktivistik yondashuv: Mazkur yondashuv asosida o'quvchilarning ekologik holatlarga doir muammolarni mustaqil tahlil qilishi, shaxsiy qarash va yechimlar taklif qilishi, tabiatni asrashga oid g'oyalari orqali ekologik tafakkuri baholandi. Bu metod bolada tabiatga daxldorlik tuyg'usini mustahkamlashga xizmat qildi.

Interfaol metodlar: Rolli o'yinlar, ekologik sahna ko'rinishlari, guruhviy muhokamalar orqali o'quvchilarda estetik zavq, hamkorlikda o'rganish, ekologik axloqiy me'yorlar shakllantirildi. "Men – tabiat posboniman" kabi o'yinli topshiriqlar o'quvchilarni ongli faoliyatga jalb qildi.

Empirik metod: Tajriba maktablarida 3-sinf o'quvchilari ishtirokida ekologik bilimlar, xatti-harakatlar va hissiy munosabatlar qamrovini baholash uchun test, kuzatuv va so'rovnomalar tashkil etildi. Natijalar statistik va sifatiy jihatdan tahlil qilindi.

Mazkur metodologiya orqali boshlang'ich ta'limda ekologik tarbiya berishning nazariy va amaliy jihatlari chuqur o'rganildi. O'quvchilarning bilim, ko'nikma va munosabatlari asosida ekologik ong shakllanishi kuzatildi. Ushbu metodlar pedagogik amaliyotda tatbiq etilishi mumkin bo'lgan yangicha yondashuvlar bo'lib, o'quvchilarda ekologik madaniyatni tizimli va samarali shakllantirishga xizmat qiladi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Ushbu tadqiqotda boshlang'ich sinf o'quvchilarida ekologik ong va ekologik madaniyatni shakllantirishda adabiyotning, darslik materiallarining va interfaol metodlarning o'rni o'rganildi. Tadqiqot davomida ekologik tarbiyaning nafaqat axloqiy, balki estetik, intellektual va fuqarolik ongini shakllantirishdagi ahamiyati amaliy kuzatuvlar asosida tasdiqlandi. Boshlang'ich ta'limda ekologik tarbiyani samarali yo'lga qo'yish orqali o'quvchilarda tabiatga nisbatan mas'uliyatli munosabat, ekologik sezgirlik, atrof-muhit muammolariga befarq bo'lmaslik va faollik kabi fazilatlar shakllanmoqda.

Ekologik tarbiyaning shakllanishi:

Tadqiqot natijalari ko'rsatadiki, ekologik mazmundagi adabiy matnlar, hikoya va she'rlar orqali boshlang'ich sinf o'quvchilarida nafaqat bilim va axborot shakllanadi, balki ularning shaxsiy ijtimoiy-axloqiy fazilatlar ham rivojlanadi. Xususan, adabiy matnlarda berilgan tabiat hodisalari, jonivorlar va o'simliklar haqidagi badiiy tasvirlar bolalarda tabiatga mehr-muhabbat, jonivorlarga g'amxo'rlik, atrof-muhitni asrashga intilish kabi ijobiy his-tuyg'ularni uyg'otadi.

Bunday adabiy ta'sir o'quvchilarning hayotiy tajribasi bilan uyg'unlashib, ularda ekologik sezgirlikni kuchaytiradi. O'quvchilar tabiatga oid voqeliklarni faqat bilish yoki tushunish bilan cheklanmaydi, balki ularni yurakdan his qilgan holda, unga

nisbatan ongli va mas'uliyatli munosabat bildiradi. Shu tariqa, ekologik tarbiya ijtimoiy-axloqiy qadriyatlarning shakllanishiga ham xizmat qiladi. Tahlil shuni ko'rsatadiki, adabiy matnlar o'quvchilarda:

- Atrof-muhitni asrash zarurligini anglash,
- Jonivorlar va o'simliklarga ehtiyotkorona munosabatda bo'lish,
- Yashil tabiatni qadrlash,
- Ekologik muammolarga befarq bo'lmaslik,
- O'z harakati uchun javobgarlik hissini rivojlantirish kabi ko'nikmalarni shakllantiradi.

Shunday qilib, ekologik mazmundagi adabiy matnlar o'quvchilarda bilim, ko'nikma va ijtimoiy-axloqiy fazilatlarining uzviy uyg'unligini ta'minlaydi. Bu esa ekologik tarbiyaning muvaffaqiyatli shakllanishiga va kelajakda ekologik madaniyatli shaxsni tarbiyalashga xizmat qiladi.

Innovatsion yondashuvlar:

Raqamli vositalar va interfaol metodlar (ekologik illyustratsiyalar, video, rolli o'yinlar) orqali adabiyot va ekologiya mavzulari integratsiyalangan holda o'rgatildi. Masalan, "Men – tabiat posboniman" kabi o'yinli topshiriqlar orqali o'quvchilar estetik idroki, ifoda madaniyati va ekologik mas'uliyati bir paytda rivojlandi. Bunday mashg'ulotlar o'quvchilarning bilimlarini mustahkamlash, tasavvurini kengaytirish va barqaror hayot tarzi haqida o'ylashga undaydi.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, adabiy va interfaol yondashuvlar bilan boyitilgan ekologik tarbiya darslari o'quvchilar tafakkurining kengayishiga, mustaqil fikrlash, bahslashish, tanqidiy mulohaza yuritish va ijtimoiy faollik kompetensiyalarining shakllanishiga olib kelmoqda. Shu bilan birga, darslarda real ekologik muammolar bilan bog'liq muhokamalar bolalarda tabiiy resurslarga ongli munosabatni shakllantirishga xizmat qilmoqda.

XULOSA

Tadqiqot davomida boshlang'ich sinf o'quvchilari misolida ekologik tarbiya berishning samarali metodik asoslari aniqlab olindi. O'rganilgan adabiy matnlar, interfaol mashg'ulotlar va amaliy faoliyatlar asosida quyidagi xulosalarga kelindi:

- **Ekologik tarbiya** o'quvchilar shaxsiyatida tabiatga mas'uliyatli munosabatni, hissiy sezgirlikni va ijtimoiy faollikni shakllantirishda kuchli tarbiyaviy vosita bo'lib xizmat qiladi.
- **Adabiyot va darslik matnlari asosida berilgan ekologik bilimlar** o'quvchilarda estetik zavq, ma'naviy mas'uliyat va barqaror hayotga intilish hissini kuchaytiradi.
- **Innovatsion va interfaol yondashuvlar** yordamida o'quvchilarda ekologik tafakkur, tanqidiy fikrlash va muammoga nisbatan mustaqil pozitsiya shakllanadi.

- Ekologik tarbiyaning samaradorligini oshirish uchun **pedagoglar uchun maxsus metodik qo'llanmalar, raqamli resurslar va multidisiplinar yondashuv** asosida ishlab chiqilgan dars ishlanmalari ishlab chiqilishi lozim.
- Olingan natijalar shuni ko'rsatadiki, boshlang'ich ta'limda ekologik tarbiyani adabiyot asosida tizimli va bosqichma-bosqich tashkil qilish o'quvchining har tomonlama rivojlanishiga zamin yaratadi.

ADABIYOTLAR:

1. Mustafoyev M.T. *Boshlang'ich sinflarda ekologik tarbiya*. – Toshkent: Fan, 2008. – 56 b.
2. Xolmuhamedov D.I. *Ekologik tarbiya metodikasi*. – Toshkent: O'qituvchi, 2012. – 84 b.
3. Jo'rayev G'. *Ekologik madaniyat asoslari*. – Samarqand: SamDU nashriyoti, 2015. – 67 b.
4. Karimov N. *Ekologik tarbiya va bolalar adabiyoti*. // Pedagogika jurnali. – 2018. – №4. – B. 24–26.
5. Sharifxo'jayev J. *Ijtimoiy faollik va uning yosh bolalar rivojiga ta'siri*. // Pedagogik mahorat, 2018, №1.
6. Mamatqulov T. *Hamkorlikda o'qitish metodikasi*. – Toshkent: Sharq nashriyoti, 2017. – 78 b.
7. Nurullayeva Z. *Kasb tanlash va mas'uliyat hissi*. // Ilmiy tadqiqotlar, 2020, №5. – B. 41–43.